

મદનરેખા

લેખક : શ્રીમતી જયાબહેન ઠાકોર

“ના, ના, ન જાવ! હું નહિ જવા દઉં! અનિષ્ટના લણકારા હજી પણ મારા કાનમાં વાગે છે. ઓહ! આ અશુભ એંધાણ છે! ....અમંગળ ભાવિની આગાહી છે!”

“એમનું રક્ત!....એમનો વિલય!....”

યુગબાહુના વક્ષઃસ્થળ પરની ભીનાશે એને જગાડી દીધો.

આટલી ખુશનુમા હવામાં આ પ્રસ્વેદ શાનો?.... નિદ્રાદેવીના મધુરા અંકમાંથી જગાડનાર એ ભીનાશથી એ અકળાયો.

પણ એ ભીનાશમાં તો ગરમ નિશ્વાસ લળેલો દેખાયો. તે ચમક્યો.

મદનરેખાનાં અશ્રુઓની અંજલિ એને ન ગમી. કોણ જાણે કેમ, પુરુષને સ્ત્રીનું સ્વાર્પણ દુષ્ટ છે, પણ એનાં આંસુનાં અર્પણ નથી ગમતાં!

“શું થયું?....સ્વપ્ન આવ્યું?”

“હા. પણ મને એ ભાવિની આગાહી જેવું લાગે છે.”

“પણ એવું તે શું છે?”

“ન પૂછો....નાથ!....ન પૂછો! પણ મને વચન આપો કે કાલે મને કહ્યા વગર, મારી અનુમતિ વિના, તમે કયાંય નહિ જાવ.”

યુગબાહુ ભેરથી હસી પડ્યો. એણે મદનરેખાને પોતાના ગાઠ આજ્ઞેવમાં સમાવી દીધી.

“એમાં વચનની જરૂર છે ખરી?”

“હા. કારણ, મને લય લાગે છે.”

“પ્રેમથી બંધાયેલાને વળી વચનનાં બંધનની જરૂર હોય?”

“હોય. કારણ કે એ બંધન જ આને માટે જવાબદાર બનશે.”

“ જવા દે....આ ચર્ચા....”

અને યુગબાહુ પાછો નિદ્રાધીન બની ગયો. પણ મદનરેખાનું ચિત્ત વિચારના ઘેરા વમળમાં ઘેરાઈ ગયું.

એ વિચારતી હતી : શા માટે મણિરથભાઈ ગઈ કાલે મને નખશિખ નિહાળતા હશે ? કોઈ દિવસ નહિ અને હમણાં હમણાં જ એમનો બંધુપ્રેમ આટલો બધો સબગ શાને કારણ બન્યો છે ? આ તો સાવ ભલા-ભોળા છે. એમને તો જગતમાં કયાંય અનિષ્ટ કે અનાચાર નહિ દેખાય. પણ શુભ તત્ત્વો સાથે અશુભ તત્ત્વો પણ ધરતી ઉપર રમતાં હોય છે એ સત્ય પ્રત્યે આંખમીચામણા તો ન જ થઈ શકે.

વળી પાછા એ કહેતા હતા કે “ દેવોનેય ઈર્ષ્યા આવે એવું હામ્પત્ય છે ! ” એનો અર્થ એ જ કે એમને અમારા સુખી હાંપત્યની ઈર્ષ્યા આવે છે. એમના અંતરમાં એ ઈર્ષ્યા-અદેખાઈનો અગ્નિ પ્રબળ છે ! તો એ અગ્નિને ઠારવો શી રીતે ? એક જ વૃક્ષની એ ડાળમાંથી એક ડાળ સળગી ઊઠે તો એ અન્યને દહાડયા વગર રહે ખરી ?

પણ આ વેદના મારે કોને જણાવવી ? પતિને કહું તો કદાચ એ એને મારું સ્ત્રીસહજ મિથ્યાભિમાન ગણી હસી કાઢશે અથવા મારી એવી શંકાશીલ દષ્ટિનો ઉપહાસ-તિરસ્કાર કરશે. ન કહું અને ધારો કે પરિણામ અણુધાયું આવે તો ?....કામવાસનાનો આતશ મણિરથને વધારે બેશરમ અને મરણિયો પ્રયાસ કરવા તત્પર બનાવી મૂકે તો ?

અને આનો વધુ વિચાર કરતાં એના અંગે અંગે પ્રસ્વેદ પ્રસરી રહ્યો....એ હતી જ મદનરેખા—મદન એનાથી દૂર ન જઈ શકે એવી સૌંદર્યવતી નારી ! અને અમંગળ આશંકાના આવેશમાં એ પોતાની સ્નેહમૂર્તિને વધારે ભેરથી વળથી પડી.

એણે ઊંઘવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ એનાં નેત્રો ન જ મીંચાયાં. યુગબાહુના દેહને એ કયાંય સુધી પંપાળી રહી. “ દેહ પ્રત્યેની મમતા આટલી બધી શાને ? ”—એનો આત્મા પતિના આત્મામાં એકરૂપ બનીને બાણે એને પ્રશ્ન પૂછી રહ્યો.

સાચી વાત છે. એ મમત્વ જ આટલી વેદના પ્રગટાવે છે. તે પાછી શાંત બની ગઈ. પ્રભાત થયું. સ્નાનવિધિ પતાવી એણે યુગબાહુની ચરણરજ લીધી. પતિને આશ્ચર્ય થયું. એણે પૂછ્યું : “ આ શું ? ”

“ મારે હવે આ રજ કરતાં પણ વધારે નહિવત્ બનવું છે ! ” એનાથી બોલાઈ ગયું.

બાણે કોઈ અસંગત પ્રલાપ સાંભળતો હોય એમ યુગબાહુ હસી પડ્યો.

એટલામાં તો મહેલનો એક ચોકિયાત આવીને યુગબાહુની સમક્ષ માથું નમાવી ઊભો રહ્યો : “ મોટાભાઈ આપને યાદ કરે છે. ”

મદનરેખા ચમકી. બાણે યમદૂત આવ્યો હોય એમ એના પગમાં ધ્રુબરી આવી.

“ એ નહિ આવી શકે ! ” એણે સાંભળાવી દીધું.

“ જેવી આજ્ઞા....પણ કારણ.....”

“કારણ કંઈ જ નહિ. મારે નથી આવવું!” યુગબાહુ પણ મદનરેખાના કથનને વળગી રહ્યો.

“વિના કારણ એમને ફૂલવવાની શી જરૂર? છેવટે તો એ વડીલભાઈ છે.” વિનમ્ર ભાવે સેવકે પોતાનું મંતવ્ય રજૂ કર્યું.

“તું બા.” ચોકિયાતને વિદાય આપીને તે પત્ની તરફ ફર્યો.

‘શા માટે તું મને નથી જવા દેતી?’

“મને એમાં અમંગળ લાગે છે.” એનાથી વધુ ન બોલી શકાયું. એ સ્વપ્નની વાત ન કહી શકી.

“ગાંડી! તું મને આ કહે છે? રોજ વીરતા અને હિંમતનો નશો ચડાવનાર મારી પ્રેયસી આજે કાયર બનીને આવી કાયર વાણી ઉચ્ચારી રહી છે? કોઈનીયે આગળ માથું નમાવવાની ના પાડનાર મારી પ્રાણેશ્વરી આજે પ્રથમથી જ પરાજયની વાતો કરે છે? તારા સતીત્વની આણુ આગળ મને હેરાન કરવાની કોઈની તાકાત નથી. તારી છાયામાં મારું સદાયે મંગળ જ છે.” યુગબાહુએ ભાવાવેશમાં કહ્યું.

“ના, ના, નાથ, એવું ન બોલો! આજનો દિવસ મારું કહ્યું માનો.....એહ! મારાથી એ નથી છુરવાતું.”

“મદનરેખા! પ્રિયે! તું આર્ય નારી થઈને આવી નિર્ભંગ બને છે? મને એની પાછળનું કારણ તો કહે. તારા મનના એકાદ કલ્પના-તરંગને આધીન બનીને તું મને પણ એવો નિર્ભંગ બનાવી મૂકીશ?”

જાણે મદનરેખાનો આત્મા જાગી ઊઠ્યો: મારા ઉપર નિર્ભંગતાનો આવો પ્રહાર!

અને એણે લાગણીના વેગને રોકીને કહ્યું: “નાથ! ભલે, ખુશીથી જાઓ. પણ મદનરેખાનો આત્મા સમર્થ છે, નિર્ભંગ નથી, એટલું ન ભૂલતા.”

એના ગાલે હળવી ટપલી મારીને યુગબાહુએ જવા માટે પગ ઉપાડ્યો.

*

ઉદ્યાનના પાછળના ભાગમાં મણિરથ એક શિલા પર બેઠો બેઠો યુગબાહુની પ્રતીક્ષા કરતો હતો.

દૂરથી યુગબાહુ આવતો દેખાયો. એના શરીરમાંથી શૈય અને સૌમ્યતાની સરવાણીઓ ફૂટતી હતી. મણિરથનો વાતસલ્યભાવ એને બોલાવતો હોય એ રીતે એ એના તરફ જવા માટે અધીરો બન્યો હોય એમ લાગતું હતું.

પણ યુગબાહુ નજીક આવ્યો કે તરત જ જાણે મણિરથના મનમાં દ્વેષનો દાવાનળ પ્રજ્વળી ઊઠ્યો. એનું અંતર જાણે પોકાર પાડીને એની જાતને જ સમજાવતું હતું:

“પેલાએ તો મને કહ્યું જ છે કે માર્ગમાંનો કાંટો દૂર કર્યા વિના અમૃતપાન સાંપડે જ નહિ. અને બૈરાંની તો વળી તાકાત કેટલી? ભલભલી સતીઓય પાણી પાણી થઈ

બંધ; બળ આગળ બધું ઠરીકામ થઈ બંધ! અને એને ભાતભાતની તથા ભતભતની વિદાસગાથા સંભળાવશે. એટલે એ બધું બૂલી જશે.”

અંતરના એ સાદનો સાર એ સમજી ગયો. મિત્રોએ જ એને આ ઉપદેશ આપેલો. અને સંસારજીવનના એ બધા અનુભવી મિત્રો આજ સુધી સાચા જ નીવડયા હતા.

“મને યાદ કર્યો?” યુગબાહુએ આવતાંની સાથે જ ઉચ્ચાચું.

“હા ભાઈ! ઘણા વખતથી તારી સાથે વાત નથી કરી. તું તારા સંસારમાં એવો મગ્ન છે કે તને ખીજા કર્તાવ્યની યાદ જ નથી આવતી. પણ મારે તો એ ફરજ બજાવવી પડે ને!”

યુગબાહુ થોડી ક્ષણે માટે લલિજત બની ગયો. પછી એણે મણિરથની આગળ શિર ઝુકાવી આજ્ઞા માંગી.

એ ઝૂકેલા શિર પર એક ભયંકર પ્રહાર થયો. તીક્ષ્ણ હથિયાર એની ગરદન પર વીંઝાયું. “હે ભગવાન! હે મદનરેખા!”—ચીસ પાડતાંની સાથે એ ધરતી પર ઢળી પડ્યો!

ક્ષણે ક્ષણે પ્રભુપ્રાર્થના કરતી મદનરેખાએ એ કારમી ચીસ સાંભળી; એ ત્યાં દોડી આવી.

ઉદાનમાં કોલાહલ મચી ગયો. રક્તભીના પતિના દેહને અંકમાં લઈ તેના શિર પર હાથ ફેરવતી મદનરેખાની આંખો સૂકી હતી. તેણે મણિરથ તરફ નજર પણ ન કરી. તેના પર કોધાયમાન થયેલા પરિવારને તેણે પોતાની દષ્ટિથી જ વાર્યો.

“નાથ! મારા પ્રાણનાથ!” તેણે યુગબાહુના કાનમાં કહેવા માંડ્યું. એનો શ્વાસ ઊંડા ને ઊંડા ઊતરતો જતો હતો. “મૃત્યુ તો માનવજીવનનું એકમાત્ર નિશ્ચિત અંગ છે. તે ક્ષણે બધું જ વીસરીને ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરો! તમારા ભાઈ તમારા મૃત્યુનું નિમિત્ત બન્યા! બાકી ખરી રીતે તો આપણાં કર્મોના પ્રતાપે અથવા તો દુર્ભાગ્યે જ આમ બન્યું.”

પણવાર એ ચૂપ રહી. એના મુખ ઉપરનું તેજ અસહ્ય બનતું જતું હતું. તરત જ એનો અવાજ વધારે ધીરગંભીર બન્યો: “ના! ના! દુર્ભાગ્ય શા માટે? જીવન જેટલું કલ્યાણકારી હતું એટલું જ આ મૃત્યુને પણ પાવનકારી માનજો! બૂલી જાવો સૌ કષાયોને! મનમાં લેશ પણ વેરવૃત્તિ ન લાવશો! તમારા મોટાભાઈના એ દુષ્કૃત્ય માટે એમને ક્ષમા આપજો! વીરનું ભૂષણ તો ક્ષમા! અને મારી લેશ પણ ચિંતા ન કરતા. મારામાં આત્મબળ પ્રગટે એવી પ્રાર્થના કરજો. સૌ આત્મા પોતપોતાના કર્માનુસાર સંસારમાંથી વિદાય લે છે. આ તો તમારી વિદાયની પણ છે. એને ઊંજળી બનાવી લેવી ઘટે. રાગ અને દ્વેષથી એને પર રાખજો. મારા હૃદયદેવ! તમને ઝાઝું શું કહું? હું સહેજ પણ નિર્બળ નહિ બનું. સંસારના આ સ્વાભાવિક કંમને એટલા જ સાહજિક અને સરળ ભાવે આપણે અપનાવવાનો છે.”

તેની આંખમાંથી અવિરત આંસુ નીતરતાં હતાં, અને મુખમાંથી સ્વસ્થ વાણીપ્રવાહ વહેતો હતો. જોનાર ન જીરવી શકે એવો હૃદયવિદારક એ પ્રસંગ હતો.

“પણ મદનરેખા!...” યુગબાહુના તૂટક શબ્દો સંભળાયા.

“આ નાશવંત દેહ અને આ ક્ષણભંગુર સંસાર! એનો મોહ શાને? તમે તો સદા મારી પાસે જ છો, અને રહેવાના. સાચો પ્રેમ અનંત હોય છે. અને આત્મા તો

અમર છે જ. તમારો આત્મા સદાયે મારામાં પ્રાણ પૂરતો રહેશે. આપણે તો એ અજર-અમર આત્મા સાથે આપણો યોગ સાધ્યો હતો. યુગબાહુ ! નાથ !”

યુગબાહુનો નશ્વર દેહ તેની આગળ વિલય પામતો જતો હતો. અને મહનરેખાના મોંમાંથી ઈષ્ટદેવની સ્તુતિ સહજ રીતે આવિર્ભાવ પામતી જતી હતી.

મણિરથને દૂરથી એણે સેવકોથી ઘેરાયેલો જોયો.

“ઓહ ! એમણે મને વૈધવ્ય આપ્યું ?” ક્ષણભર મહનરેખાનો આત્મા ભયંકર આત્નાદ કરીને વિહ્વળ બની ગયો. પરંતુ ખીલ જ ક્ષણે એણે મૃત પતિના ચહેરા તરફ જોયું.

હજી તો એ જ જીવનની તાજગી અને યૌવનનાં તેજ ત્યાં પ્રસરેલાં હતાં. નિર્દોષતા અને પવિત્રતાની રેખાઓ લેશમાત્ર ઝાંખી નહોતી પડી.

“હે પ્રભુ ! એ મારી પાસે જ છે ! જન્મોજન્મનાં બંધન એકઃજન્મથી એાછાં તૂટે છે ? આ તો એમનું સ્થળાન્તર છે. પતિ પરદેશ સિધાવે ત્યારે નારીને “બિચારી વિધવા” કહેવાની શક્તિ કોણ ધરાવે છે ? એ વિરહિણી પત્ની છે એટલું જ ! અને આ એમના ભાઈ ? કોણ જાણે, કયા ભવના વૈરભાવનું શમન કરી રહ્યા હશે ? કદાચ મેં જ કોઈ કાળે એમને આનાથી પણ વિશેષ અવદશામાં મૂક્યા હશે. અથવા જુગ જુગ પહેલાં કોઈક વખતે યુગબાહુના આત્માએ એમના અંતરને ભયંકર વ્યથા પહોંચાડી હશે. આને કદાચ અમને એનું વિસ્મરણ થયું હોય, પણ એ વિસ્મરણ-પૂર્વજન્મ વિષેનું એ અજ્ઞાન-મને હવે વધારે અજ્ઞાની ન બનાવે એ જ જોવાનું ! એમાંથી સાચું દર્શન પ્રગટાવે તો જ એ કર્મોના બંધ તોડી શકે. માનવી પોતાના આત્માનું અનિષ્ટ પોતે જ કરે છે. એ માટે અન્યને દોષિત ઠરાવી વધારે મિથ્યાભિમાનનાં આવરણ ન આવે એટલી જ જાગૃતિ રાખવી ઘટે.”

મહનરેખાના વિચારોને કોઈ અંત નહોતો....એના સૂના બનેલા હૈયામાં જાણે કે પ્રભુદ્ધ આત્માનાં એજસ પથરાયે જતાં હતાં

એમાંની એક તેજરેખા મણિરથના આત્માને સ્પર્શી ગઈ. અને એ આવીને એના ચરણમાં બૂકી પડ્યો !

“મારા આત્માને પણ ઉગારો મહાસતી !” એનાથી આગળ એ ન બોલી શક્યો.

